

ULUSLARARASI HUKUKTA YAPTIRIM KAVRAMI VE İŞLEYİŞİ BAĞLAMINDA ABD’NİN İRAN’A KARŞI UYGULAMIŞ OLDUĞU YAPTIRIM KARARININ ANALİZİ

Erdi ŞAFAK*

ORCID ID: 0000-0003-4000-2468

Öz: Uluslararası hukukta, uluslararası bir yükümlülüğün ihlali, devletlerin uluslararası sorumluluğuna neden olmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası hukukta, hukuka aykırı bir eylemde bulunan ve uluslararası hukuk kurallarına göre sorumluluğu tesis edilmiş bir devlet, verdiği zararı tamir etme yükümlülüğüne sahip olmakla birlikte yaptırımlara da tabi tutulabilmektedir. Uluslararası hukuk kurallarının oluşturulması ve yaptırım mekanizması iç hukuk sistemlerinden farklı işlemekte ve uluslararası hukukta kurallara uyulmaması durumunda yaptırım uygulayacak üstün bir otoritenin bulunamaması yaptırımların işlevselliği konusunda uluslararası hukuka yönelik eleştirilere neden olmaktadır. Bu eleştirilere karşılık uluslararası hukukun kurallarının olmadığını ve yaptırım uygulamasının işlemediğini söylemek ise doğru olmayacaktır. . Bu çalışmada, uluslararası hukuk kurallarının nasıl oluştuğu, kuralların uygulanması ve kurallara uyulmaması durumunda uluslararası hukukta yaptırım kavramının hukuki dayanağı ve uygulanabilirliği meselesi, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) İran’a yönelik gerçekleştirdiği yaptırım kararı örneği çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Hukukun Kaynakları, Yaptırım, Devletler.

* Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı, erdi.safak@neu.edu.tr

DOI: <https://doi.org/10.53662/esamdergisi.884143>

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi: 21/02/2021
Kabul Tarihi: 30/07/2021

THE CONCEPT OF LEGAL SANCTIONS AND SANCTIONS MECHANISMS IN INTERNATIONAL LAW IN THE CONTEXT OF US-IMPOSED SANCTIONS ON IRAN

Abstract: Under international law, a violation of international obligations places certain liabilities on states. In this regard, a state found to be in violation of international law and thus held to be responsible for the internationally wrongful act can be held liable for reparations, but also be targeted with sanctions. Together with the fact that international law and sanctions mechanisms differ significantly from domestic legal frameworks, lack of a higher authority than that of a sovereign state to enforce compliance, fuel scepticism toward the efficacy of international law regarding sanctions. It would be wrong nonetheless to consider international law and the sanctions regime null and void. This essay looks at the sources of international law, its promulgation, the legality of sanctions for noncompliance under international law and their enforcement, using the US-imposed sanctions on Iran as case study.

Keywords: International Law, United Nations, Sources of International Law, Sanction, States.

GİRİŞ

Uluslararası toplumda önleyici bir işlevi bulunan uluslararası hukuk, uluslararası toplumdaki davranış kurallarını belirlemektedir. Uluslararası davranış kurallarının belirlenmesinde iç hukuktan farklı bir işleyiş tarzı ve kurallara uyulmaması noktasında yaptırım mekanizmasının tam olarak işleyememesi, uluslararası hukuka yönelik yapılan önemli eleştirilerdendir. Ancak her ne kadar bu noktada yapılan eleştirilerin haklılık payı bulunuyor olsa da, uluslararası hukuk birtakım kurallara ve bu kurallara uyulmaması durumunda yaptırım uygulama imkânına sahiptir diyebiliriz.

Uluslararası hukukta yaptırımların amacı genel olarak uluslararası hukuk düzeninin sağlanması olup, yaptırımların önemi her geçen gün artmaktadır. Yaptırımlar aynı zamanda uluslararası hukukta kuvvet kullanma yerine tercih edilerek uluslararası barışı ve güvenliği korumaya da hizmet etmektedir. Uluslararası hukukta yaptırımlar yalnızca Güvenlik Konseyi tarafından değil, aynı zamanda tek tek Devletler ve bölgesel kuruluşlar tarafından da uygulanmaktadır. Uluslararası hukukta yaptırımların uygulanabilirliği konusu kadar, yaptırım uygulanacak kuralların nasıl belirleneceği, uygulanmasının nasıl sağlanacağı, insan haklarını ihlal etmediklerinin nasıl garanti

edileceği, uluslararası ilişkilerde krizi önlemede etkili olup olmadıkları ve daha geniş diplomatik çabalarla nasıl ilişkilendirilebilecekleri de dâhil olmak üzere ele alınması gereken birçok soru mevcuttur. Tüm bu sorular uluslararası hukuk uzmanları tarafından farklı şekillerde yorumlanıyor olsa da, uluslararası hukukta yaptırım mekanizması önemli bir işlev görmekle birlikte, uygulanması noktasında bazı sorunlar meydana gelebilmektedir.

Bu noktadan hareketle çalışmamızda öncelikle uluslararası hukukta, uluslararası hukuk kurallarının ne şekilde oluşturulduğunu ve kuralları oluşturmada yetkili otoritenin kim olduğunu açıklamaya çalışacağız. Kuralların oluşturulması ile birlikte çalışmamızın temel noktasını teşkil eden soru, bu kurallara uyulmaması noktasında yaptırım mekanizmasının ne şekilde işleyeceği ile ilgilidir. Bu bağlamda yine çalışmamızda uluslararası hukukta yaptırım mekanizmasının işleyişi ile ilgili Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin İran'a yönelik uygulamış olduğu yaptırım kararının uluslararası hukuk bağlamında sorun teşkil edip, etmediği meselesini irdedeceğiz.

1. ULUSLARARASI HUKUK KURALLARININ OLUŞTURULMASI VE BAĞLAYICILIĞI KONUSU

Uluslararası hukuk, uluslararası toplum kavramına verilecek anlam çerçevesinde çeşitli tanımlara sahip olsa da, uygulanan uluslararası hukuk açısından devletlere, uluslararası örgütlere, devlet niteliği kazanamamış örgütlenmiş topluluklara ve uluslararası toplumun bütününün genel çıkarlarını ya da paylaştığı değerleri ilgilendiren bireylere ilişkin durumlarda doğrudan bireylere yönelik kuralları kapsamaktadır.¹ Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, gerçek ve tüzel kişiler prensip olarak, uluslararası hukuk sűjesi kabul edilmemektedir. Bunlar ilkesel olarak, yani kural dışı durumlar saklı kalmak kaydıyla, uluslararası özel hukuk alanının sűjeleri şeklinde nitelendirilmektedir.² Bu bağlamda çalışmamızda ele alacağımız konu uluslararası kamu hukuku şeklinde olacaktır.

İlke olarak, her çağdaş devlette bir merkezi yasama organı (parlamento) bulunmaktadır. Hukukun tek kaynağı olmamakla birlikte iç hukuk sistemlerinde en başta gelen hukuk kaynağı olan ve 'kanun', 'statue', 'act' gibi adlar verilen yazılı kurallar ya da yasalar bu organca kabul edilmekte, değiştirilmekte ya da ortadan kaldırılmaktadır. Uluslararası hukuk alanında ise böyle 'merkezi' bir yasama organı bulunmadığı için; bu alanda bağlayıcı olduğu kabul edilen yazılı kuralların ya da

¹ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 17. Baskı, (Ankara: Turhan Yayınevi, 2018), 36.

² Kamuran Rençber, *Uluslararası Hukuk*, 3. Baskı, (Bursa: Dora Yayınları, 2018), 8.

yasaların ortaya çıkış biçimi ve koşulları açısından, iç hukuk sistemleriyle uluslararası hukuk arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.³

İlk olarak Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu günümüzde, uluslararası hukuk kurallarının oluşturulmasında iç hukuktaki yasama organına benzetilmektedir. Bunun nedeni, dünyadaki hemen hemen bütün devletlerin BM'ye üye olması, siyasal, ekonomik ya da askeri gücü ne olursa olsun her üye devletin sadece bir oyunun olması, çalışma usullerinin, ulusal yasama organlarının içtüzüklerinde düzenlenen kurallara benzemesi gibi özelliklerdir. Ancak bu konuda bazı eleştirilerde bulunmaktadır. Aybay'a göre bu durum sadece biçimsel bir benzerlik taşımakta, BM Genel Kurulu'nun "yasama" olarak adlandırılabilir işlevler ve yetkiler açısından herhangi bir ulusal parlamentoya karşılaştırılmayacak kadar zayıf durumda olduğu ifade edilmektedir. Bunun başlıca nedeni ise, ulusal parlamentoların yasa yapma yani bağlayıcı nitelikte kurallar koyabilme yetkisine karşılık, BM Genel Kurulu'nun sadece "tavsiye" (recommendation) niteliğinde karar verebilme yetkisine sahip olmasıdır.⁴

Ancak belirtilen bu durumun Genel Kurul'un uluslararası hukuk ve özellikle insan hakları alanındaki gelişmelere öncülük etmesine engel olmadığı da bir gerçektir. Nitekim insan hakları alanında kendisinden sonra yapılan bütün sözleşmelere temel oluşturmuş olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi⁵, BM Genel Kurulunca 10 Aralık 1948 tarihinde, hukuksal bağlayıcılığı olmayan, "tavsiye" niteliğinde bir karar olarak kabul edilmiştir. Belirtilen Bildirge her ne kadar tavsiye niteliği taşısa da günümüzde birçok devlet bu Bildirgeye uymaktadır. Bu noktadan hareketle, BM Genel Kurulu'nun "yasa yapma" yetkisi olmamakla birlikte, uluslararası hukukun bağlayıcı kaynaklarının oluşmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir.⁶

BM Genel Kurulu'nun yasama organı olarak düşünülmesi dışında, uluslararası hukuk kurallarının oluşturulmasında devletler de önemli bir görev üstlenmektedir. Devletlerin uluslararası hukukun kaynaklarını oluşturması noktasında Uluslararası

³ Rona Aybay & Elif Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), 7.

⁴ Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 7.

⁵ İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Haziran 1948'de hazırladığı ve birkaç değişiklik yapıldıktan sonra 10 Aralık 1948'de, BM Genel Kurulu'nun Paris'te yapılan 183. oturumunda kabul edilen 30 maddelik bildiridir.

⁶ Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 7-8.

Adalet Divanı Statüsünün 38.maddesi⁷ önemli ayrıntılar içermektedir. İlgili maddeye göre uluslararası hukukun asıl kaynakları şunlardır: i- antlaşmalar⁸, ii- yapılageliş⁹ (teamül) kuralları, iii- hukuk genel ilkeleri.¹⁰ Bu bağlamda belirtilen kaynaklara uyulması konusu uluslararası hukuk açısından önem teşkil etmektedir ve bu kaynakların belirlemiş olduğu kurallara uyulmaması yaptırım konusunu gündeme getirecektir.¹¹ Örneğin iki devlet arasında, uluslararası hukuka uygun bir biçimde hak ve yükümlülükler doğuran, bunları değiştiren ya da sona erdiren antlaşmalar imzalayan taraflar açısından bağlayıcılık teşkil etme olup, antlaşmaya uymayan taraf diğer tarafın yaptırımlarına maruz kalabilecektir.

Uluslararası hukukun kaynakları konusunda değinmemiz gereken bir diğer önemli konu da uluslararası hukukun buyruk kuralları olarak bilinen *jus cogens*¹² kurallardır. *Jus cogens* kurallar bir uluslararası hukuk normu olup, uluslararası devletler topluluğu tarafından bir bütün olarak kabul edilen ve tanınan bir normdur. *Jus cogens* kurallar, uluslararası topluluğun temel değerlerini yansıtır ve korur, hiyerarşik olarak diğer uluslararası hukuk kurallarından üstündür ve evrensel olarak uygulanabilmektedir.¹³

Uluslararası hukukta kuralların belirlenmesi dışında, kuralların bağlayıcı olup olmadığı ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Ulusal hukuklarda anayasaların belirlemiş olduğu sınırlar çerçevesinde hukukun ilgili kaynaklarına başvurmak söz konusu iken; uluslararası hukuk sisteminde merkezi bir yasa koyucu olmadığı için öncelikle söz konusu uyuşmazlık konusunda uluslararası hukuk gerçekten uygulanabilir mi?

⁷ 38. Madde 1. Kendisine sunulan uyuşmazlıkları uluslararası hukuka uygun olarak çözmekle görevli olan Divan: a. uyuşmazlık durumundaki devletlerce açık seçik kabul edilmiş kurallar koyan, gerek genel gerekse özel uluslararası antlaşmaları; b. hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası yapılageliş kurallarını; c. uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk ilkelerini; d. 59. Madde hükmü saklı kalmak üzere, hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araç olarak adli kararları ve çeşitli ulusların en yetkin yazarlarının öğretilerini uygular. 2. Bu hüküm, tarafların görüş birliğine varmaları halinde, Divan'ın hakça ve eşitçe karar verme yetkisini zedelemesiz.

⁸ Antlaşmalar ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Yusuf Aksar, *Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), 81-125.

⁹ Yapılageliş Kuralları ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Rençber, *Uluslararası Hukuk*, 117 – 130.

¹⁰ Hukuk Genel İlkeleri için bakınız: Rençber, *Uluslararası Hukuk*, 129 – 142.

¹¹ Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 8.

¹² Buyruk Kurallar (*jus cogens*) kavramının, iç hukuktaki Borçlar Hukuku alanında sözleşme özgürlüğünü kısıtladığı gibi, Uluslararası Hukuk alanında da devletlerin antlaşma yapma serbestliğini sınırlandırdığını kabul etmektedir. Uluslararası hukuk alanında buyruk kuralların, herkesin üzerinde anlaşabileceği tam bir listesini vermek mümkün olmamakla birlikte, işkence yasağı, soykırım yasağı, köle ticaretinin önlenmesi, kuvvet kullanma yasağı, ırk ayrımcılığı yasağı gibi örnekler verilebilir. Ayrıca buyruk kurallar listesinin “donmuş” ve kapanmış bir liste olmadığı; zaman içinde bu listeye yeni normların eklenebileceği; giderek yeni normların eskilerin varlığına ve yürürlüğüne son verip, onların yerine geçebileceği kabul edilmektedir. Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 140.

¹³ International Law Commission, “Chapter V Peremptory norms of general international law (*Jus cogens*)”, A/74/10, <https://legal.un.org/ilc/reports/2019/english/chp5.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

sorusunun cevabı önem teşkil etmektedir. Örneğin, uluslararası hukukun uygulama alanına giren uluslararası bir antlaşmadan doğan uyumsuzluk ise, antlaşmanın uyumsuzluk konusu devletleri bağlayıp bağlamadığının sorgulanması gerekir. Devletler antlaşmayı onaylamışlar mıdır? onaylamışlarsa, antlaşmanın devletler üzerinde yarattığı hukuki kurallar nelerdir? Uluslararası hukuk kuralları ulusal hukuk kurallarına nazaran çoğu zaman soyut-muğlak nitelikte oldukları ve devletler bu kuralları farklı biçimlerde yorumlayabilecekleri için sorunun çözümü pratikte sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.¹⁴

BM Antlaşması'nın günümüzde geçerliliğini sürdürmesi devletlerin uluslararası hukukta sürekli karşılıklı veya çok taraflı sözleşmeler yaparak aralarındaki ilişkileri düzenlemesi ve uluslararası örgütler kurarak aralarında işbirliğini geliştirmesi uluslararası hukuk kurallarına uyma yükümlülüğünün önemini arttırmaktadır. Bu bağlamda uluslararası hukuku kodifiye etmek için yoğun çalışmalar yapılmıştır. Modern demokratik devletlerin anayasalarında uluslararası hukuka yollamalar yapılmaktadır. Bütün bu olgular, uluslararası hukukun varlığının ve devletlerin büyük çoğunluğunun, yaptırım farkı olsa da, bu normlara uymalarının açık birer göstergesidir.¹⁵

Sonuç olarak uluslararası hukukun kaynakları konusunda Uluslararası Adalet Divanı 38.madde de belirtilen kaynaklar ile birlikte, BM Antlaşması da Antlaşmaya taraf olan devletler açısından bağlayıcı hükümler içermektedir. Örneğin BM Antlaşması'nın 2.maddesinin 4.fıkrası 'kuvvet kullanmayı' yasaklamış ve bu yasak uluslararası hukukta bir kural haline gelmiştir. Yine BM Antlaşması'na göre BM Antlaşmasına taraf olan devletler, uyumsuzluklarını barışçıl yollarla çözmekle yükümlüdürler. Belirtilen bu durum da yine Antlaşmaya taraf devletler açısından bağlayıcılık teşkil etmekte ve bu kurallara uyulmaması uluslararası hukuka uyulmasının sağlanması konusunu gündeme getirmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmamızın bir sonraki bölümünde uluslararası hukuk kurallara uyulmasının sağlanması konusunu irdedeceğiz.

2. ULUSLARARASI HUKUK KURALLARINA UYULMASININ SAĞLANMASI MESELESİ

Uluslararası hukuk kurallarının rızai niteliği onların aynı zamanda gücünü oluşturmaktadır. Devletler kuralları istedikleri için yaparlar. Her kural, genel olarak bir ihtiyaca cevap verdiği için yapılmaktadır. Bu yapılırken devletlerin o kuralla düzenlenen menfaatleri telif edilir. Böylece, kuralın uygulanması ona riayet için zorunlu bir ihtiyaç

¹⁴ Zerrin Savaşan, *Uluslararası Hukuk Nereye Gidiyor? Düünden Bugüne ve Geleceğe Temel Tartışmalar*, 1. Baskı, (Konya: Çizgi Yayınları, 2018), 47.

¹⁵ Şeref Ünal, *Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2005), 40.

haline gelmektedir. Devletler isteyerek bu kuralı uygularlar. Başka bir deyişle, uluslararası hukuk kurallarının rızai karakteri aynı zamanda onlara riayet etmenin de bir çeşit garantisidir.¹⁶

Uluslararası toplum ya da topluluk, bir devlet niteliğinde olmayan, çok esnek ve genellikle çıkar çatışmalarının oldukça keskin bir biçimde ortaya çıktığı, işbirliğinin yanı sıra uyuşmazlıkların sık görüldüğü bir ortamdır. Bu ortamda “yasalar”, iç hukuka oranla sistematik olmaktan uzak, dağınık bir durumdadır ve bu “yasaların” uygulanmasını sağlamakla görevli tek bir merkezi organdan söz etmeye olanak da yoktur.¹⁷

Uluslararası hukuk kurallarının yürütülmesi iç hukukta ilgili devletlerin “yürütme organlarının” (hükümetlerin) görevidir. Bu durum, özellikle uluslararası antlaşmalar açısından belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Yine devletler, taraf oldukları antlaşmaların hükümlerine uymak, uymayan tarafları da uymaya zorlamak durumundadır ve bu işlev, hükümetler (yürütme organları) eliyle gerçekleştirilmektedir.¹⁸

İç hukuktaki “yürütme organının” uluslararası hukuk alanındaki en yakın benzeri BM Güvenlik Konseyi’dir. BM üyesi olan devletler uluslararası barışın ve güvenliğin sürdürülmesi konusunda Güvenlik Konseyi’nin sorumluluğu olduğunu; bu konularda Güvenlik Konseyi’nin kendi adlarına davranabileceğini kabul etmişlerdir.¹⁹ Ayrıca üye devletler, Güvenlik Konseyi’nce alınmış kararları kabul etmeyi ve bu kararları uygulamayı da kabul etmişlerdir.²⁰ Güvenlik Konseyi, görevlerini aralıksız sürdürmek üzere örgütlenecek ve Güvenlik Konseyi üyesi olan devletler, temsilcilerini toplantılara katılmak üzere her zaman hazır bulunduracaklardır.²¹ Bütün bunlar, bir ulusal devletin yürütme organı özelliklerine çok benzerlik göstermektedir. Ancak, bu benzerliğin değerlendirilmesi noktasında da bazı konular önem arz etmektedir.

Uluslararası hukuk kurallarına uyulmasının sağlanması konusunda BM’nin önemli bir işlevi olmakla birlikte, devletlerin sorumluluğu ve kuralları uygulama yükümlülüğu bir diğer önemli konudur. Devletlerin sorumluluğu, uluslararası hukuk sisteminin doğasından ve devlet egemenliği ya da devletlerin eşitliği doktrinlerinden

¹⁶ Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, Ed. Reşat Volkan Günel, 9. Baskı, (Ankara: Savaş Yayınevi, 2018), 12.

¹⁷ Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 11.

¹⁸ Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 11.

¹⁹ BM Antlaşması madde 24/1

²⁰ BM Antlaşması madde 25.

²¹ BM Antlaşması madde 28/1.

doğan temel bir uluslararası hukuk ilkesidir. Bir devlet uluslararası hukuk kurallarına uymadığında, başka bir devlete karşı uluslararası hukuka aykırı bir eylemde bulunduğu ya da yükümlülüğünü ihmal ettiğinde, uluslararası sorumluluk konusu gündeme gelecektir. Uluslararası bir yükümlülüğün ihlali ise bir tazminat ya da yaptırım gerekliliğini doğurmaktadır.²² Bu bağlamda uluslararası sorumluluk çerçevesinde uluslararası hukuk kurallarına uyulmasının sağlanmasında uluslararası uygulama iki farklı yönteme başvurulduğunu göstermektedir. Bunlar: i- Kurala aykırı davranan devletin karşı tarafa verdiği zararın etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla durumu düzeltecek önlemler alması ya da zarar-giderim ödemesi; ii- Kurala aykırı davranan devletin kurala uymasının çeşitli baskı yöntemleri ya da kuvvet kullanarak sağlanması ya da cezalandırılmasıdır.²³

Uluslararası hukuka uyulmasının sağlanması noktasında *jus cogens* kuralların ihlal edilmesi, diğer uluslararası hukuk kurallarının ihlal edilmesinden farklı bir sonuç doğurmaktadır. *Jus cogens* kuralların ihlali için farklı sonuç doğurmasından bahsetmek, uluslararası hukukun diğer kurallarını ‘küçümsemek’ ya da ‘ihlal edilebilir’ kabul etmek anlamına gelmemektedir. *Jus cogens* kavramının şekillenmesine kaynaklık eden düşüncenin zorunlu sonucu olarak, bu kuralların ihlalinin uluslararası toplum açısından çok daha hayati olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim devletlerin uygulamaları ve BM’nin *jus cogens* kuralların ihlaline verdiği tepkiler, böyle bir ayrımı haklı çıkarmaktadır.²⁴

Uluslararası hukuk kuralları iç hukuk normlarından daha sık ihlal edilmemektedir; ancak ihlaller daha çok dikkat çekmektedir. Uluslararası hukuk kurallarına uyulması ise olağandır. Özellikle antlaşmalara, diplomatik kurallara, yargı ve hakemlik kararlarına uyulmaktadır. Devletler, uluslararası hukuk kurallarına genellikle uymaktadırlar, çünkü bir kere bu kuralların oluşumunda bizzat kendilerinin aktif rolleri olmuştur ve bilhassa, kurallara riayet etmekte çıkarları bulunmaktadır.²⁵

Hukuku ihlal eden bir devlet ise genellikle davranışlarını uluslararası hukuka dayandırma çabası içine girerek, duruma göre değişik hukuki gerekçeler öne sürmektedirler. Hiçbir devlet uluslararası hukukun varlığını inkar etmez; fakat devletlerin bazen normu farklı bir yoruma tabi tuttıkları gözlenmektedir. Nihayet, hukuk normlarının bizzat var olması da bir uluslararası hukuk düzeninin mevcudiyetini tek başına ortaya koymaya yeterlidir. Sonuçta “hukuk”ta yaptırımlardan çok, kurala

²² Malcolm N. Shaw, *International Law*, (New York: Cambridge University Press, 2017), 583.

²³ Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 440.

²⁴ Elif Uzun, *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*, 2. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2016), 122.

²⁵ Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 14. Baskı, (İstanbul: Beta Yayınları, 2020), 10.

uyuma bilinci önemlidir ve bu nedenle uluslararası hukukun gerçek bir hukuk sistemini teşkil ettiği söylenebilir. Esasen, ulusal düzenlerde olduğu gibi, uluslararası toplumda da kuralın bağlayıcı olduğu inancı belirleyicidir ve işte bu inanç hukuka uyulmasını sağlamaktadır.²⁶ Bu noktadan hareketle çalışmamızın bir sonraki bölümünde uluslararası hukukta kurallara uyulmaması durumunda söz konusu olan yaptırım mekanizmasından ne anlaşıldığı ve yaptırımların işleyişini irdeleyeceğiz.

3. ULUSLARARASI HUKUKTA YAPTIRIM KAVRAMI

Yaptırım bir kuralın ihlal edilmesi halinde toplumun gösterdiği tepkidir. Bir toplumun yapısı, normatif kuralları biçimlendirdiği gibi bu kuralların ihlali halinde gösterilecek tepkinin şiddetini ve ortaya koyma tarzını da belirlemektedir. Ulusal hukuklarda bu tepkinin biçimi, yoğunluğu ve ortaya konulma usul net bir biçimde belirlenmiştir. Örneğin kasten adam öldürmenin cezası, yerine göre hapistir veya idamdır. Uluslararası toplumda davranış kurallarının ihlal edilmesine, uluslararası toplumun gösterdiği tepkinin biçimi ve ortaya konuş tarzı, i hukuktakinden çok farklıdır. Bu durum, uluslararası toplumun niteliği ve gelişme düzeyi ile şekillenmiştir. Ulusal toplum ve uluslararası toplumun yapı farklarını gözden kaçıranlar, uluslararası hukuku ulusal hukuk kalıpları ile değerlendirmekte ve neticede uluslararası hukukun varlığını dahi tartışma noktasına getirebilmektedir. Bu mukayese daha ziyade yaptırım noktasında odaklaşmaktadır.²⁷

Çalışmamızın nceki bölümlerinde de belirttiğimiz üzere uluslararası hukukta yaptırım mekanizması iç hukuk sistemlerinden farklı şekilde işlemektedir. Bu farklılık ilk olarak, on dokuzuncu yüzyılın başlarında uluslararası hukukun “pozitif ahlak²⁸” olduğunu belirten hukuk teorisyeni John Austin tarafından dile getirilmiştir. Austin’e göre Devletler arasındaki ilişkilerde uygulanabilir kurallar vardır, ancak bunlar gerçek 'hukuk kuralları' olarak kabul edilebilecek nitelikte kurallar değildi. Bu yüzden Austin'in belirttiği gibi, uluslararası hukuk kuralları kuvvetle desteklenen bir hükümdarın uygulamasından ibaretti. Yine Austin'e göre yasama organından yoksun ve merkezi g kullanımı bulunmayan uluslararası hukuk, hukuk olarak değerlendirilememektedir.²⁹

²⁶ Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 10.

²⁷ Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, 10.

²⁸ Ahlak felsefesi kendi içerisinde çeşitli açılardan sınıflandırılabilir. İlk olarak, inceleme konusu bakımından ahlak felsefesi “normatif ahlak” ve “pozitif ahlak” olmak üzere ikiye ayrılır. Her iki alan “meta-ahlak” (meta ethics) ’in konusunu oluşturur. Meta-ahlak, felsefi açıdan ahlaki ilkeleri, normları ve değer yargılarını inceler. Normatif ahlak, yapılması istenen (beklenen) davranış ve eylemler ile yapılmaması istenen (beklenen) davranış ve eylemleri ifade eder. Pozitif ahlak ise “olması gereken” değil, toplumda mevcut ahlaki normlar, kurallar ve değer yargılarıdır. Coşkun Can Aktan, “Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 2009.

²⁹ Laura Magdalena Trocan, “Sanctions In Public International Law”, *Days of Law: the Conference Proceedings*, 1. Edition. Masaryk University, 2009, 12.

Austin'in uluslararası hukuk kurallarının uygulanabilirliği konusundaki eleştirileri karşısında uluslararası hukukun herhangi bir yaptırımını olmadığını veya uluslararası hukukun yaptırımlardan yoksun olduğu için işlemediğini düşünmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.³⁰

Uluslararası hukuka göre “yaptırım” terimi genellikle, bir devlet tarafından veya uluslararası bir örgüt tarafından alınan ve başka bir Devleti uluslararası hukuku ihlal eden eylemlerden vazgeçmeye ikna etmek veya zorlamak amacıyla alınan zorlayıcı önlemleri ifade etmektedir. Alternatif zorlama yöntemleri yerine yaptırımlara güvenmek, uluslararası askeri çatışmalardan kaçınılabileceğine dair umutları artırabilir ancak yaptırımlar, sivil halk üzerindeki "yan etkileri" nedeniyle günümüzde büyük ölçüde eleştirilmektedir.³¹

Başka bir tanımda uluslararası hukukta yaptırımlar, sorumluluğun getirdiği yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde uygulanan zorlayıcı önlemler şeklinde belirtilmiştir. Ancak burada kullanılan yaptırım kavramı, uluslararası hukukta kural olarak hükümetler arası örgütler tarafından uygulanan zorlayıcı önlemler için geçerlidir. Zira Uluslararası Hukuk Komisyonu terminolojisinde tek taraflı yaptırımlar için “yaptırım” teriminin yerine “karşı önlemler/tehdirlere” teriminin kullanılması uygun görülmektedir. Bu nedenle uluslararası sorumluluktan doğan karşı tedbirlere “karşı önlemler”, uluslararası sorumluluk dışındaki devletlerin sınır ötesinde etki yaratan kararlarına “tek taraflı yaptırım” terimi kullanılmaktadır.³²

Uluslararası hukukta bazı durumlarda yaptırım kavramı yerine karşı önlem kavramının da kullanıldığı görülmektedir. Yaptırım ile karşı önlem arasındaki fark her zaman belirgin olmamaktadır. Yaptırımlar karşı önlemlerden farklı olarak, geçici değildir. Yaptırım, hukuka uygunluğu sağlamaya ve buna zorlamaya yönelmekten ziyade, sürekli bir etki meydana getirir ve cezalandırıcı bir nitelik taşır. Diğer devletler için ibret teşkil etme özelliği de bulunur. Karşı önlemler ve yaptırımlar arasında sınıflamalar yapılabilir. Örneğin, diplomatik ve siyasi yaptırımlar, hukuki yaptırımlar, ekonomik yaptırımlar ve askeri yaptırımlar ayırımına gidilebilmektedir. Siyasi önlemlere örnek olarak ise, diplomatik ilişkilerin kesilmesi gösterilebilir. Hukuki önlemler

³⁰ Anu Bradford and Omri Ben-Shahar, “Efficient Enforcement in International Law”, *Chicago Journal of International Law*, 12/2, (Winter 2012), 380.

³¹ Jana Ilieva, Aleksandar Dashevski, and Filip Kokotovic, “Economic Sanctions in International Law” *UTMS Journal of Economics*, 9/2, (2018), 201–211.

³² Olijmon Sobir, “ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Yaptırımlarının Uluslararası Hukuk Bağlamında Değerlendirilmesi”, *ANKASAM- Rapor*, No:04, 2018, 4. - Berat Lale Akkutay, “Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetimi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2014/111, 414.

arasında tanımama, kınama, hukuki etkinin reddi, antlaşmanın uygulanmasının durdurulması ve feshi gibi önlemler yer alır.³³

Uluslararası alanda çeşitli yaptırım türleri mevcuttur; ancak, tek elden yaptırım uygulayacak bir organ bulunmadığından, bizzat ihkak-ı hak önemli yerini korumaktadır. Böylece, bir uluslararası polis ve ordu mevcut olmadığı için yaptırımlar genellikle devletler tarafından kararlaştırılıp uygulamaya konulmaktadır.³⁴ Devletler hem haklarının çiğnendiğine karar verirler hem de buna karşı nasıl bir yola başvuracaklarını kendileri saptarlar. Bu niteliğiyle, savaşa varmayan kuvvet kullanma yolları devletlerin birbirlerine karşı uyguladıkları yaptırım türüne örnek olarak verilebilir.³⁵

Uluslararası hukuk tarafından bilinen yaptırımların en yaygın olanı misillemedir ancak bunun dışında başka yaptırım türleri de mevcuttur. Misilleme, esasen, başka bir devlet tarafından yapılan zarar verici bir eyleme yanıt olarak yapılan dostça olmayan bir eylemdir. Misillemeye örnek olarak diplomatik ilişkilerin kesilmesi veya büyükelçilerin geri çağırılması gösterilebilir. Belirtilen misilleme yöntemleri uluslararası hukukta yasaldir, ancak dostça değildir ve bu nedenle normalde bir mazerete ihtiyaç duyacaktır. Diğer misilleme örnekleri arasında yabancıların sınır dışı edilmesi, seyahat kısıtlamalarının veya ithalat veya ihracata kısıtlamaların getirilmesi veya kalkınma yardımının askıya alınması gösterilebilir.³⁶

Çalışmamızın önceki bölümlerinde de belirttiğimiz üzere yaptırım kararının uygulanmasında genel olarak iki sistemden bahsetmiş bulunmaktayız. Bunlardan ilki BM Güvenlik Konseyi'nin uygulamış olduğu yaptırım kararları. İkincisi ise devletlerin birbirlerine yönelik uygulamış oldukları yaptırım kararlarıdır. Bunun dışında Uluslararası hukukta uluslararası Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi gibi örgütler çerçevesinde de bazı yaptırımlar söz konusu olabilmektedir. Uluslararası örgütlerde öngörülen yaptırımlar, üyeliğe kabul etmeme, üyelik haklarının askıya alınması, üyelikten ihraç, ekonomik ve teknik yardımın kesilmesi, tercihli sisteme son verilmesi gibi önlemlerdir. Son zikredilenler, ekonomik önlem kategorisine girmektedir.³⁷

Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde BM Güvenlik Konseyi çerçevesinde uygulanan yaptırımların hukuki dayanağını ve devletler arası yaptırım konusunu irdedeceğiz.

³³ Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 288, 289.

³⁴ Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 289.

³⁵ Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998), 87.

³⁶ Jan Klabbbers, *International Law*, (New York: Cambridge University Press, 2013), 164.

³⁷ Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 9.

4. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ KARARLARI ÇERÇEVESİNDE ALINAN YAPTIRIM KARARLARININ HUKUKİ DAYANAĞI

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana BM sistemi içerisinde Güvenlik Konseyi kararları ile uluslararası hukuku ihlal eden devletlere ya da hükümetlere yönelik yaptırımlar uygulanmıştır. Soğuk Savaş döneminde BM Güvenlik Konseyi, Rodezya'daki ve Güney Afrika'daki azınlık beyaz hükümetlere karşı yaptırım kararı almıştır. Güvenlik Konseyi, 1980'li ve 1990'lı yıllarda Libya yönetimini, 1990'da Irak'ı, 1993 – 94 arasında Haiti'deki askeri cunta yönetimi üyelerini, 1997 – 1999 arasında Angola'daki yönetime karşı savaşan Angola'nın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Birlik (UNITA) üyelerini, 2001 yılında terörist grupları, 2000'li yıllarda nükleer programı nedeni ile İran'ı hedef alan yaptırımlar kararlaştırmıştır. Özellikle İran'a karşı BM Güvenlik Konseyi kararları dışında ABD ve Avrupa Birliği, 2001 yılından sonra ayrıca yaptırım kararları almış ve uygulamışlardır.³⁸

BM Antlaşması'nın 24.maddesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına dair esas sorumluluğu BM Güvenlik Konseyi'ne vermiştir. Genellikle “ortak güvenlik” olarak nitelenen uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına dair BM sisteminin esasını oluşturan BM Antlaşması'nın VII. Bölümü, Güvenlik Konseyi'nin “uluslararası barışın tehdit edildiği, bozulduğu ya da bir saldırı eyleminin gerçekleştiği” durumlarda neler yapabileceğini ya da yapması gerektiğini belirtmektedir.³⁹

BM yaptırımları BM Güvenlik Konseyi tarafından genellikle uluslararası barış ve güvenliğin korunması ile birlikte savaş dışı kararlar almak için kabul edilmektedir. Bu tür yaptırımların yasal dayanağı genellikle BM Antlaşması'nın VII. Bölümü olarak anılır. Madde 39⁴⁰, 40 ve 41, BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırımlarını düzenleyen temel hükümlerdir.

BM Antlaşması VII. Bölümü 40.madde⁴¹ uluslararası barış ve güvenliğe aykırı bir eylemde bulunan bir devlete herhangi bir yaptırım ya da kuvvet kullanımı

³⁸ Yücel Acer & İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı – İngilizce Özetli*, 11. Baskı, (Ankara: Seçkin Kitabevi, 2020), 537.

³⁹ Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 539. - Ünal, *Uluslararası Hukuk*, 307.

⁴⁰ Madde 39 Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır.

⁴¹ Madde 40- Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, 39. madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü, geçici önlemlere uymaya çağırabilir. Bu geçici önlemler tarafların haklarını, iddialarını ya da konularını hiçbir biçimde zedelemesin. Bu geçici önlemlerin yerine getirilmemesi halinde Güvenlik Konseyi bunu gereğince dikkate alacaktır.

uygulanmadan önce ilgili devleti uluslararası hukuk kuralına uygun davranması konusunda uyarıda bulunmaktadır. Ancak, uluslararası güvenlik ve barışın tehlikeye düşmesi noktasında ilgili devletin uyarıları dikkate almama neticesinde BM Antlaşması 41.madde⁴² çerçevesinde birtakım tedbirler alınması yoluna gidilmektedir.

BM Güvenlik Konseyi'nde ortak bir karar alınmasının zorluğundan dolayı, BM Antlaşması 41.Madde ile alınan yaptırım kararları sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. Ancak özellikle 41. Madde uyarınca verilen ekonomik yaptırımların, söz konusu hükümete Konsey kararına uyma iradesi oluşturmadan ziyade, söz konusu yaptırım uygulanan devletlerin vatandaşlarına ciddi zarar verebileceği de ifade edilmiştir. Örneğin, Kuveyt'in işgalinin ardından Irak'a Güvenlik Konseyi'nin uyguladığı yaptırımlardan kaynaklanan yaptırımlar, Irak hükümetinin giderek daha da inatçı hale gelmesine yol açmakla birlikte Irak vatandaşları uygulanan yaptırımlardan ciddi anlamda etkilenmiştir. Bu nedenle aynı bazı yazarlar BM Antlaşması 41. Madde çerçevesinde uygulanan yaptırım uygulamalarını "kör bir araç" olarak ifade etmektedir.⁴³

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere BM Antlaşması Madde 41 çerçevesinde uygulanan yaptırımlar genellikle ekonomik niteliktedir. Bu tür yaptırımların sivil nüfusa zarar vermesinden kaçınmak için, Güvenlik Konseyi artık 41.madde hükmü kullanımında daha ihtiyatlı davranmakta ve belirli endüstrileri veya ithalatı hedefleyen sözde "akıllı yaptırımları" uygulamaktadır. Ancak bu durumda işe yaramazsa, Güvenlik Konseyi daha fazla cezai yaptırımlar uygulamak veya BM Antlaşması 42.madde⁴⁴ uyarınca güç kullanımına izin verme yolunu da tercih edebilmektedir. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi olayında BM Güvenlik Konseyi kuvvet kullanılmasına izin verip Kuveyt'in kurtarılmasını sağlaması, Yugoslavya'daki iç savaşta rolü dolayısıyla Sırbistan'a ambargo uygulaması, BM'nin kararlarına uymaması sebebiyle Haiti'ye ABD'nin öncülüğünde asker çıkarılmasına izin vermesi örnekleri bu bağlamda verilebilir. Geçmişte, BM adına saldırgan Kuzey Kore'ye karşı, Güney Kore'nin savunulması için BM komutasında asker gönderilmesi veya gerek Güvenlik Konseyi'nin ve gerekse

⁴² Madde 41 - Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve BM üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bütünüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir.

⁴³ James R Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, 8th Edition, (United Kingdom: Oxford University Press, 2012), 1400.

⁴⁴ Madde 42- Güvenlik Konseyi, 41. maddesinde öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir

Genel Kurul'un kararlarına uygun olarak dünyanın çeşitli çatışma bölgelerine barış gücü gönderilmesi de burada zikredilebilir.

Güvenlik Konseyi'nin devletleri uluslararası barış ve güvenliğe uymaları konusunda uygulayabileceği yaptırım türlerine bir diğer örnek ise, hatırlanacağı üzere Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri gibi uluslararası ceza mahkemeleri kurulması şeklindedir. Böylece uluslararası hukuka aykırı hareket eden devlet görevlileri yargılanıp yaptırımlara maruz kalabilmişlerdir. Son olarak yine BM Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği bozmaya yönelik aykırı eylemde bulunan devlet görevlilerini, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü Madde 13 (b)⁴⁵ uyarınca, Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne de iletebilmektedir.⁴⁶

BM Güvenlik Konseyi çerçevesinde alınan yaptırım kararları ile ilgili bir diğer önemli konu da uluslararası sistemde yeni oluşan devletlerin ya da hükümetlerin tanınmaması yönünde aldığı karar doğrultusunda uygulamış olduğu yaptırım uygulamasıdır. Örneğin 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanı üzerine BM Güvenlik Konseyi 18.11.1983 tarih ve 541 Sayılı Kararı ile bu ilanı 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasına aykırı bulmuş KKTC'yi geçersiz saymıştır ve KKTC'ye yönelik tanınmama konusunda yaptırım kararı almıştır. Anılan karar KKTC'nin Bağımsızlık Bildirisini bölücülük olarak değerlendirmiş ve BM üyesi bütün devletlere Kıbrıs Cumhuriyeti'nden başka bir Kıbrıs Devletini tanımama çağrısında bulunmuştur.⁴⁷

Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm altında aldığı kararlar bütün üye devletler için bağlayıcı olduğundan, bütün devletler bu tedbirleri, muhatap devlet ya da devletlere karşı uygulamakla sorumludurlar. Dolayısıyla, Güvenlik Konseyi'nin uygulanmasını öngördüğü zorlayıcı tedbirlerin, devletler tarafından uygulanması prensip olarak hukuki bir yükümlülüktür.⁴⁸

BM Güvenlik Konseyi'nin ekonomik yaptırım kararlarının ve bunların uygulanmasının, devletlerin yaptırım kararlarından farklı olarak yalnızca buyruk kurallarla (*jus cogens*) sınırlı olduğu söylenebilir. Güvenlik Konseyi, mevcut ikili ya da çok taraflı uluslararası antlaşmalara ya da yapılageliş kurallarına aykırılık teşkil eden içerikte yaptırım kararları alabilmektedir. Zira Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliğin korunması maksadı ile aldığı kararların mevcut kuralların üzerinde bir

⁴⁵ Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin VII. bölümüne uygun olarak hareket eden BM Güvenlik Konseyi tarafından Mahkeme savcısına başvuru olan bir veya birden fazla suçun işlenmiş görüldüğü durum;

⁴⁶ Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, 1401.

⁴⁷ Hüseyin Pazarcı, *Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2015), 161.

⁴⁸ Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 539.

hukuki etkiye sahip olduğu kabul edilir. Sonuç olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararlarının, uluslararası hukukun buyruk kural niteliğindeki kurallarını ihlal etmemesi yeterli kabul edilmektedir.⁴⁹

BM Antlaşması da, BM Güvenlik Konseyi'ne zorlayıcı ekonomik tedbirler konusunda sınırsız güç vermemektedir. Ekonomik tedbirler konusunda ki sınırlamalar hem BM Şartı'ndan hem de uluslararası teamül hukukundan kaynaklanmaktadır. BM üye devletlerinin, BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını BM Şartı uyarınca yürütmeyi kabul ettiğini belirten 25. Madde⁵⁰, devletlerin, BM Güvenlik Konseyi'nin tüzüğe uygun kararlarını uygulamakla yükümlü olduğu şeklinde yorumlanabilir. Madde 24 (2)⁵¹ ise, BM Güvenlik Konseyi'nin “Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine uygun” hareket etmesini zorunlu kılmaktadır. Bu iki hüküm, BM Güvenlik Konseyi'nin görevlerininve uygulamalarının, BM amaç ve ilkelerine uygun olarak kullanılması gerektiğini açıkça göstermektedir.⁵²

BM Güvenlik Konseyi'nin ekonomik yaptırım öngören kararlarının hukuki niteliğine gelince, bu kararların, bireylere uygulanabilmek bakımından üye devletlerce gerçekleştirilecek bazı tür hukuki işlemlere ihtiyaç duymaktadır. Bu tür yaptırım kararları temel olarak bireylere yönelik olup devletlere ilişkin olmamak yönündeki niteliği de uluslararası kanun yapmanın niteliğini değıştirmemektedir. 1990'ların ortalarından önce Konsey, “hedef” veya “akıllı” yaptırımlara yönelmiştir ve alınan önlemler barışa teşkil eden özel sorumluluk taşıdığı varsayılan özellikle belli kişiler veya kişi gruplarına karşı uygulanmıştır. Konsey, bu amaçla öncelikle finansal yaptırımlar ve seyahat yasakları öngören önlemler almıştır.⁵³

BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu yaptırım kararlarının hukuki niteliği ile ilgili 1992 yılında Libya'nın konuyu Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) taşımak istemesi, uluslararası hukukta yeni bir tartışma yaratmıştır. 1992 yılında Libya, Güvenlik Konseyi tarafından kendisine uygulanan yaptırımlar hakkında UAD'ye şikâyette bulunmak istemiş ve Mahkemenin, BM'nin diğeri organlarının eylemlerini yasal olarak gözden geçirme gücüne sahip olup olmadığı konusunu gündeme gelmiştir.

⁴⁹ Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 540.

⁵⁰ Madde 25- Birleşmiş Milletler üyeleri, işbu Antlaşma uyarınca, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmışlardır.

⁵¹ BM Antlaşması Madde 24/2 - 2. Güvenlik Konseyi, bu görevleri yerine getirirken Birleşmiş Milletler'in Amaç ve İlkelerine uygun hareket eder. Bu görevleri yerine getirebilmesi için Güvenlik Konseyi'ne verilmiş belirli yetkiler VI, VII, VIII ve XII. Bölümlerinde gösterilmiştir

⁵² Margaret Doxey, *International Sanctions in Theory and Practice*, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 15/ 2, (1983), 276.

⁵³ Yusuf Aksar, *Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2017), 67-68.

Ancak Libya, BM veya Güvenlik Konseyi aleyhine doğrudan bir dava açmamış ve bu nedenle, kendisine yaptırım kararı alınmasını isteyen Konseyin en yakından ilgili daimi üyesi Birleşik Krallık'a karşı dava açmak zorunda kalmıştır.⁵⁴ Mahkeme ise Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararları uygulamasının kaynağını BM Antlaşması'ndan aldığını, Birleşik Krallık'ın Güvenlik Konseyi kararları dışında uygulamış olduğu yaptırım kararlarını BM Antlaşması 41.maddesinin kullanılmasını gerektirecek nitelikte olmadığını tespit etmiştir.⁵⁵ Sonuç olarak UAD da BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararlarının hukuki dayanağını BM Antlaşması olduğunu belirtmekle birlikte, yaptırım uygulayacak otoritenin BM Güvenlik Konseyi olması gerektiğini belirtmiştir.

BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu yaptırım kararları ile ilgili uluslararası hukuk uzmanı Profesör Ronzitti bazı tespitlerde bulunmuştur. Ronzitti'ye göre, yaptırımlar, barış tehdidine, barış ihlaline veya saldırı eylemine cevaben Güvenlik Konseyi tarafından kararlaştırılır. Güvenlik Konseyi "tavsiye" kararı vermedikçe, BM üye devletleri yaptırımları uygulamakla yükümlüdür. Yaptırımlar, bu şekilde, yalnızca Güvenlik Konseyi tarafından alınabilir. Tek taraflı hareket eden Devletler veya Devletler koalisyonu, daha ziyade farklı uluslararası yaptırım biçimlerini, yani karşı önlemleri alabilirler. Karşı önlemler, yaptırımlardan farklıdır çünkü bunlara ancak hedeflenen Devlet uluslararası bir haksız fiil işlemişse başvurulabilmektedir.⁵⁶

Bölgesel kuruluşlara gelince, kendi üyelerine karşı yaptırım uygulamak için Güvenlik Konseyi tarafından herhangi bir yetkilendirmeye ihtiyaç duymazlar. Bu tür kısıtlayıcı önlemleri alma olasılığı kuruluş anlaşmalarında belirtildiği sürece yalnızca karşı önlemler şeklinde alınabilir veya üçüncü Devletlere karşı misilleme uygulanabilir.

Sonuç olarak BM Güvenlik Konseyi özellikle uluslararası barış ve güvenliğin korunması noktasındaki konumunu yaptırımlar uygulayarak gerçekleştirme gayreti içerisinde. Bu noktada Güvenlik Konseyi kararlarının bağlayıcılığı meselesi kararın içeriğine göre değerlendirilecek ve devletlerin bağlayıcı olan kararlara uymaması beraberinde bazı yaptırım mekanizmalarının oluşmasına neden olabilecektir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde devletler tarafından uygulanan yaptırım kararlarının uluslararası hukuk açısından niteliğini irdeleyeceğiz.

⁵⁴ Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom), Provisional Measures, Order of 14 April 1992, I.C.J. Reports 1992.

⁵⁵ Klabbars, *International Law*, 165.

⁵⁶ Report of the international conference on "Coercive Diplomacy, Sanctions and International Law" organised in Rome on 13 February 2015 by the Istituto Affari Internazionali (IAI), within the framework of the project "Coercive Diplomacy in Global Governance: The Role of Sanctions".

5. DEVLETLER TARAFINDAN UYGULANAN YAPTIRIM KARARLARININ HUKUKİ DAYANAĞI

BM Sistemi gereği uygulanan yaptırımların dışında, devletlerin kendi kararları ile bir başka devlet ya da devletlere karşı genellikle ekonomik nitelikli yaptırımlara ya da diğer ifadeyle karşı önlemlere başvurduğuna sıklıkla rastlanmaktadır.⁵⁷ Peki, devletlerin kendi alacakları karar doğrultusunda yaptırım uygulaması hukuki midir? Devlet yaptırımlarının çeşitleri nelerdir? Devlet yaptırımlarında sınırın aşılmasında zarar gören devletin ne gibi hakları bulunmaktadır? Çalışmamızın bu bölümünde bu soruları cevaplamaya çalışacağız.

Devletler, bir devletin kendisine karşı yaptığı uluslararası hukuka aykırı bir davranışa farklı şekillerde reaksiyon göstermektedir. Hiç kuşkusuz ki bu reaksiyon ilgili devletin gücü ile orantılıdır. Dolayısıyla devletlerin karşı önlemleri için basit bir protestodan, kuvvet kullanmaya kadar çok geniş bir yelpazeden söz edebilmemiz mümkündür.⁵⁸

Devletler, uluslararası ilişkilerinde karşı tarafı, belirli bir yönde hareket etmeye ya da engellemeye yönelik birbirlerine karşı tedbirler uygulamaktadırlar. Bu tedbirlerin bir kısmı⁵⁹ yasal kabul edilirken bir kısmı ise uluslararası hukuka aykırı⁶⁰ kabul edilmektedir. Devletlerin bu yöntemleri sıklıkla kullanmalarının asıl nedeni ise, ulusal hukuk düzenlerinden farklı olarak uluslararası hukuk düzeninde, hukuk ihlali gerçekleştirenlerin hukuka uymasını yaptırım yoluyla sağlayacak tek ve üstün bir siyasi otoritenin bulunmamasıdır. Bu da yaptırım uygulama eylemini ve hatta hukuk dışına çıkararak hukuka aykırı karşılık verme eylemini birbirlerine karşı bizatihi devletlerin gerçekleştirmesi sonucudur.⁶¹

Bir devlet, hukuka uygun ölçüde, diğer devlet ya da devletlere ekonomik nitelikli yaptırımlar uygulama hakkına sahiptir. Karşı tarafın hukuki ya da hukuk dışı bir eylemine karşı, söz konusu devleti belirli bir yönde davranmaya zorlamak için ekonomik nitelikli zorlayıcı ya da zarar verici nitelikli tedbirler uygulanabilmektedir.⁶² Ancak bu durum beraberinde bazı soruların sorulması ihtiyacını gündeme getirmiştir. Örneğin devletler tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlar çerçevesinde ekonomik

⁵⁷ Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 539.

⁵⁸ Ünal, *Uluslararası Hukuk*, 307 – 308.

⁵⁹ Örneğin Misilleme, Zararla Karşılık ve Meşru Savunma.

⁶⁰ Örneğin Kuvvet Kullanma

⁶¹ Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 538.

⁶² Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 540.

zorlamaya ne ölçüde izin verilebilir? İzin verilmeyen zorlama biçimlerine karşı olası tepkiler nelerdir? Yaptırımlar hedef Devletin meşru müdafaa hakkını tetikleyebilir mi? Egemenlik, yaptırımların kabul edilebilirliği için bir sınır oluşturur mu? Karşı önlemlere başvuran Devletin hangi yükümlülüklerine uyması gerekir? Bir Devlet, kendisine uygulanan kısıtlayıcı önlemlere “karşı yaptırımlar” ile tepki verme hakkına sahip midir?

Öncelikle belirtmemiz gereken konu devletler tarafından uygulanan yaptırım uygulama hakkı mutlak bir hak olmayıp, uluslararası hukukun ilgili kurallarınca sınırlandırılmıştır. Ekonomik yaptırımların ilgili devletlerin beraber taraf oldukları çok taraflı ya da ikili sözleşmelerden doğan yükümlülüklerine aykırı olmaması gerekmektedir. Uluslararası sözleşmelerin hangi durumlarda feshedilebileceği ya da uygulamalarının kısmen ya da tamamen durdurulabileceği çeşitli kurallar çerçevesinde belirtilmiştir. Söz konusu kurallar temelinde, ekonomik yaptırımların uluslararası antlaşmalardan doğan yükümlülüklerle aykırı olmaması gerekmektedir. Aksi takdirde, ortaya çıkan zararların tazmin edilmesi gerekir.⁶³

Devletlerin birbirlerine karşı uygulamış oldukları yaptırım kararları eğer meşru değilse - örneğin, hedef Devlet herhangi bir haksız fiil işlemediği için yaptırımlara maruz kalıyorsa - hedef Devlet, bu durumda bazen “karşı yaptırımlar” olarak anılan kısıtlayıcı tedbirlerle tepki verebilme imkânına sahip olabilecektir.⁶⁴

Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma yasağı dolayısıyla (BM Anlatması Madde 2/4) artık günümüzde devletlerin inisiyatifi ile meşru karşı yaptırımların bir güç kullanma şekliyle gerçekleşmesi zor görülmektedir. Buna karşılık kuvvet kullanmak yerine barışçı olan diğer karşı yaptırımlar uluslararası hukuk tarafından genel bir engelle karşılanmamaktadır. Bu bağlamda uluslararası hukukta devletler tarafından uygulanan yaptırım türlerini üç başlık altında toplamamız mümkündür. Bunlar; i-misilleme, ii-zararla karşılık ve iii. meşru savunma hakkı.

i- *Misilleme*: Misilleme, bir devletin davranışına karşı, uluslararası hukukun yasaklamadığı yollarla karşılık verilmesidir. Böylece, ticari ilişkilerin kesilmesi, ekonomik ve teknik yardımın antlaşmalara aykırı olmayacak şekilde durdurulması, diplomatın istenmeyen kişi ilan edilmesi misilleme önlemleridir.⁶⁵

ii- *Zararla Karşılık*: Bir devletin uluslararası hukuka aykırı fiili nedeniyle zarar gören öteki devlet tarafından uluslararası aykırı bir fiille karşılık verilmesidir. Bu

⁶³ Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 540.

⁶⁴ Report of the international conference on “Coercive Diplomacy, Sanctions and International Law” organised in Rome on 13 February 2015 by the Istituto Affari Internazionali (IAI), within the framework of the project “Coercive Diplomacy in Global Governance: The Role of Sanctions”.

⁶⁵ Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 290. - Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, 12.

durumda, önlemi alan devletin fiili aslında normal koşullarda uluslararası hukuka aykırı olsa da, burada aykırılık ortadan kalkmaktadır. Örneğın, bir antlaşma ihlal edildiğinde, söz konusu antlaşmanın uygulanmasının durdurulması veya feshi antlaşmalar hukukunda zaten kabul edilen önlemlerdir, buna karşılık bütün diğeri antlaşmaların da uygulanmasının durdurulması veya feshi, gerçek bir “zararla karşılık” teşkil edecektir. Benzer şekilde, yabancı ülke vatandaşlarının mallarına el konulması, zapt ve müsaderesi ile bazı ambargo eylemleri mevcut antlaşmalara ters düşmekteyse, zararlar karşılık tipinde önlemler olarak sayılabilir.⁶⁶

iii- *Meşru Savunma Hakkı*: Tüm hukuk sistemlerinde olduğu gibi, uluslararası hukukta da meşru savunma hakkı bulunmaktadır. Hukuka aykırı şekilde saldırıya uğrayan veya haklarını kullanması engellenen bir devletin, saldırıyı defedecek veya engellemeyi etkisiz hale getirecek kadar orantılı kuvvet kullanması bir haktır. Saldırıya uğrayan devletin kendisi meşru savunma hakkına sahip olduğu gibi diğeri devletlerin böyle bir durumda saldırıya uğrayan devlete saldırıyı defetmek için yardımda bulunmaları hukuken mümkündür.⁶⁷

6. DEVLETLERARASI YAPTIRIM KARARLARI ÖRNEĞİNDE ABD’NİN İRAN’A UYGULAMIŞ OLDUĞU YAPTIRIM KARARININ ANALİZİ

Daha önce de değindiğimiz üzere “yaptırım” uygulamasının ana gerekçesini uluslararası hukuk kurallarına uyulmasının sağlanması ya da antlaşma metinlerine uyulmasının sağlanması olarak belirtebiliriz. Bu bağlamda ABD’nin 2018 yılında İran’a yönelik almış olduğu yaptırım kararı uluslararası hukuk açısından bazı soruları gündeme getirmiştir.

Uluslararası hukukta devletlerin yaptırım uygulamaları ile ilgili olarak ele almış olduğumuz ABD’nin İran’a yönelik uygulamış olduğu yaptırım kararı iki açıdan önem teşkil etmektedir. İlk olarak BM Genel Kurulu’nun 16.10.2002 tarihinde tek taraflı zorlayıcı ekonomik önlemlere ilişkin bir kararı kabul ederken, tüm Devletleri, uluslararası hukukun tanınmış ilkelerine aykırı olan, herhangi bir Devlet tarafından ülke sınırları dışında uygulanan bu tür önlemleri veya mevzuatı tanımamaya veya uygulamamaya çağırması kararıdır.⁶⁸ İkinci önemli konu ise, 3 Şubat 2021 tarihinde Uluslararası Adalet Divanı’nın İran İslam Cumhuriyeti tarafından 16 Temmuz 2018

⁶⁶ Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 290. - Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, 12.

⁶⁷ Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, 12.

⁶⁸ BM General Assembly, “General Assembly Adopts Resolution Calling On States Not To Recognize Unilateral Coercive Economic Measures”, GA/10083 16 October 2002

tarihinde ABD'nin yaptırım kararına yönelik yapmış olduğu başvuruyu inceleme yetkisine sahip olduğunu ve söz konusu başvurunun kabul edilebilir olduğunu açıklaması olmuştur.⁶⁹

İran'da İslam Devrimi'nin gerçekleşmesini müteakiben İran'a yönelik olarak BM gibi uluslararası kuruluşlar, AB gibi ulus üstü kuruluşlar, İsrail ve ABD gibi ülkeler tarafından çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. İran'ın karşılaştığı yaptırımlar, uluslararası toplum tarafından kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve 16 Ocak 2016 tarihinde ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve İran arasında Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) yürürlüğe girmiştir.⁷⁰ Antlaşmayla ABD ve diğer imzacı ülkeler, nükleer programına ilişkin bazı taahhütlerde bulunma karşılığında İran'a karşı bir dizi yaptırımı askıya almıştır. Bununla birlikte, 8 Mayıs 2018 tarihinde ABD, KOEP'ten çekileceğini, İran'a yönelik yaptırımlarda KOEP'ten önceki duruma döneceğini, ABD ile iş yapmak isteyen firmaların 90 ve 180 günlük süreler içinde İran pazarından çıkmamaları halinde ABD ile iş yapamayacaklarını belirten bir açıklama yapmıştır.⁷¹

ABD'de yaptırım programlarını uygulamaya koyan kuruluş Hazine Bakanlığı'na bağlı olan Yabancı Varlıkların Kontrolü Ofisi'dir (OFAC). OFAC'ın uyguladığı yaptırımlar iki ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar; i- Hükümetlere yönelik olan ve tüm ülkeyi kapsayan yaptırımlar, ii- Gerçek ya da tüzel kişilerin yurtdışı varlıklarına yönelik yaptırımlar şeklindedir. ABD'nin gerçek ya da tüzel kişilere yönelik yaptırımları, hükümetlere yönelik yaptırımdan daha fazla uygulamaktadır Bu yaptırımlarla ABD Hazine Bakanlığı'na bağlı olan OFAC, şahısların ABD'deki mal varlıklarını dondurabiliyor, ülkeye girişlerine yasak getirebiliyor ve söz konusu kişilerle ABD'li şirketlerin veya şahısların iş yapmasını yasaklayabiliyor.⁷² Bu bağlamda ABD, İran ekonomisinde inşaat, imalat, tekstil ve madencilik gibi sektörlere sahip olan, işleten, ticaret yapan veya bunlara yardım eden herkese (ABD dışındaki kişiler dahil) yaptırımlar uygulayan yeni bir Yürütme Emri çıkarmıştır.⁷³ Konumuz açısından önem teşkil eden mesele ise bu noktada meydana gelmektedir. ABD'nin ABD dışındaki

⁶⁹ International Court Of Justice, “Alleged Violations Of The 1955 Treaty Of Amity, Economic Relations, And Consular Rights (Islamic Republic Of Iran V. United States Of America)”, General List No. 175, 3 February 2021.

⁷⁰ Antlaşma metni için bakınız: JCPOA (Joint Comprehensive Plan of Action), (Erişim 20 Şubat 2021), https://eeas.europa.eu/archives/docs/statements-eeas/docs/iran_agreement/iran_joint-comprehensive-plan-of-action_en.pdf

⁷¹ T.C. Tahran Büyükelçiliği, “ABD'nin İran'a Yönelik Tek Taraflı Yaptırımları”, *T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Raporu*, (Erişim 19 Şubat 2021).

⁷² BBC Haber, “ABD'nin yaptırım kararı: Hangi ülkelere ne uyguluyor, ekonomiler nasıl etkileniyor?”, (Erişim 20 Şubat 2021).

⁷³ U.S. Department Of The Treasury, “Treasury Targets Iran's Billion Dollar Metals Industry and Senior Regime Officials”, 10.01.2020 (Erişim 20 Şubat 2021).

devletleri, h k metleri ya da Őirketlere yaptırım uygulaması uluslararası hukuk açısından mümkün müdür? Başka bir ifadeyle ABD'nin bu kararına devletler, hükümetler ya da Őirketler uymak zorunda mıdır?

İran ile imzalanan Antlaşma madde 37⁷⁴ imzacı taraf ülkelere, İran'ın Antlaşma kapsamındaki taahhütlerini yerine getirmediğine inandığı taktirde birtakım yollara baŐvurma hakkı tanımaktadır. Bu haklar çerçevesinde imzacı taraf ülkeler konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne taŐıma hakkına sahip olmakta ve BM Güvenlik Konseyi Antlaşmanın yürütülmesi noktasında önemli bir görev üstlenmektedir. İŐte bu noktada ABD konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne taŐımıŐ BM Güvenlik Konseyi ise 2231 Sayılı Karar⁷⁵ ile ABD'nin yaptırımların uzatılması giriŐimini reddetmiŐ, 15 üyeli BM Güvenlik Konseyi'nde sadece Dominik Cumhuriyeti ABD'nin tasarısı lehine oy kullanmıŐtı.⁷⁶ Bu bağlamda Antlaşma maddelerinde de belirtildiği üzere, Antlaşmanın yürütülmesinden sorumlu organ olarak belirtilen BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 2231 Sayılı Karar taraflar açısından bağlayıcılık teşkil etmektedir.

BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 2231 Sayılı Karar sonrasında ABD 19 Şubat 2021 tarihinde, Trump döneminde alınan İran'a yönelik tüm BM yaptırımlarını tekrar uygulamaya imkan tanıyan mekanizmanın hayata geçirilmesi kararını iptal etmiştir.⁷⁷ Böylece ABD, BM Güvenlik Konseyi kararına uyarak, tek taraflı yaptırım uygulama kararından vazgeçmiŐtir. Ancak, ABD'nin yaptırım kararını iptal etmesi öncesinde almış olduğu yaptırım uygulama kararı, uluslararası hukuk açısından bazı soruları gündeme getirmiştir.

Öncelikle çalışmamızın ilgili bölümünde belirttiğimiz üzere BM Antlaşması'nın 24.maddesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına dair esas sorumluluğu BM Güvenlik Konseyi'ne vermiştir. Bu noktada ABD'nin İran'a yönelik yaptırım kararı almasının temel nedeni İran'ın nükleer silah üretme ve dünya barıŐını tehlikeye atma kuŐkusudur⁷⁸. Bu bağlamda Güvenlik Konseyi AntlaŐmada belirtilen yetkinin dışında, genel olarak İran'ın dünya güvenliğini tehlikeye atabilecek konularda karar alma yetkisi

⁷⁴ Joint Comprehensive Plan of Action Vienna, (Erişim 20 Şubat 2021).

⁷⁵ Resolution 2231 (2015) Adopted by the Security Council at its 7488th meeting, on 20 July 2015, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

⁷⁶ BBC News, "Iran nuclear deal: Why US 'snapback' sanctions on Iran could fail", (Erişim 20 Şubat 2021).

⁷⁷ Evrensel Haber, "ABD, İran'a Yönelik BM Yaptırımlarını Yeniden Uygulama Kararını Geri ekti" (Erişim 3 Mart 2021).

⁷⁸ Ali Bülent UŞaklı, "Nükleer Güç Olarak İran'ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 13/7, 2009, 111.

bulunmakla birlikte, Güvenlik Konseyi'nin bu konulardaki kararları ise bağlayıcı nitelik taşımaktadır.⁷⁹

İkinci olarak ABD'nin İran'a yönelik almış olduğu yaptırım kararı çalışmamızın ilgili bölümünde de değindiğimiz üzere devletler tarafından alınan bir karar olup, gerekçesi ise antlaşma şartlarına uyulmaması olarak gösterilmiştir.⁸⁰ Söz konusu durum yine daha öncede belirttiğimiz üzere bu konuda uluslararası hukukun temel prensibi, bir devlet hukuka uygun olduğu ölçüde, diğer devlet ya da devletlere karşı ekonomik nitelikli yaptırımlar uygulama hakkına sahiptir. Karşı tarafın hukuki ya da hukuk dışı bir eylemine karşı, söz konusu devleti belli bir yönde davranmaya zorlamak için ekonomik nitelikli zorlayıcı ya da zarar verici tedbirler uygulanabilir. Ancak ABD'nin BM Güvenlik Konseyi kararına karşı ya da Konsey kararından farklı bir yaptırım uygulama yolunu tercih etmesi uluslararası hukuk açısından bazı sorunlara neden olmaktadır.

ABD'nin tek taraflı almış olduğu yaptırım kararını ilk olarak BM Genel Kurulu'nun "Devletlere Tek Taraflı Zorlayıcı Ekonomik Önlemleri Kabul Etmeme Kararı" çerçevesinde değerlendirecek olursak, Karar önemli ayrıntılar içermektedir. BM Genel Kurul'u 2002 yılında almış olduğu Karar çerçevesinde, uluslararası ticaretin devletlerin tek taraflı yaptırımlarından arındırılmasının gerekliliğini vurgulamış ve yaptırım hedeflenen devletlerdeki ticaret ve kalkınma üzerindeki etkileri hakkındaki endişelerini dile getirmiştir. Ayrıca söz konusu Karar'da, bu tür yaptırımların bağımsız devletlerin siyasi egemenliğine sunduğu tehdidinin altını çizmiştir. Yine Karar'da BM Genel Kurul'u uluslararası hukukun tanınmış ilkelerine⁸¹ aykırı olan, herhangi bir Devlet tarafından bölgesel sınırların ötesinde empoze edilen yaptırım kararlarını veya antlaşmaları tanımamaya veya uygulamamaya çağıran kararları uygulamama yönündeki kararı uluslararası hukuk açısından önemli sonuçlar doğurmuştur.

ABD'nin İran'a yönelik almış olduğu yaptırım kararını BM Genel Kurulu'nun söz konusu Kararı çerçevesinde ele alacak olursak ilk olarak belirtmemiz gereken konu ABD'nin İran'a yönelik yaptırım kararı uygulama hakkı bulunmakla birlikte, diğer devletleri de İran'a yönelik yaptırım kararına uymaya zorlaması ya da yaptırım kararına uymayanlara yönelik tehditkar açıklamalarda bulunması BM Genel Kurul Kararı'na aykırılık teşkil edebilecektir. Söz konusu aykırılık ise BM Genel Kurulu Kararı'nda da belirtildiği üzere bağımsız devletlerin siyasi egemenliği çerçevesinde değerlendirilecek

⁷⁹ Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, 533.

⁸⁰ 8 Mayıs 2018 tarihinde ABD, KOEP'ten çekileceğini bildirmesine gerekçe olarak şunlar ifade edilmiştir: Ağır su reaktörleri dahil olmak üzere uranyum üretimini sonlandırmalı. Uranyum zenginleştirmeyi bırakmalı ve plütonyum ön işleme faaliyetine başlamamalı, Balistik füze denemelerine son verilmeli; nükleer başlıklı füze geliştirilmesi durdurulmalı.

⁸¹ Uluslararası hukuka hakim olan ilkeler için bakınız: Mehmet Emin Büyük, *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, (İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2018).

ve söz konusu durum uluslararası hukukun iki temel ilkesi olan ‘devletlerin egemen eşitliği ilkesi’ ve ‘iç işlerine karışmama ilkesi’ne aykırılık teşkil edebilecektir.

Devletlerin, uluslararası topluluğu oluşturan birimler olarak, hukuk açısından birbirine eşit olduğu varsayılmaktadır. Bu eşitlik, devletlerin egemenliği kavramına dayanır ve bu nedenle de “devletlerin egemen eşitliği” deyimiyile ifade edilmektedir. Bu ilkenin anlamı ise hukuk karşısında devletler arasında ayırım gözetilmemesi; devletlerin haklar, yetkiler ve ödevler bakımından eşit sayılmasıdır.⁸² Uluslararası ilişkilerin somut birtakım gerekleri karşısında, devletlerin egemen eşitliği ekonomik ve askeri güç farklılıkları, “güçlü” devletlerin “güçsüz” devletler üzerinde siyasal ve diplomatik anlamda baskı uygulayabilmelerine yol açmaktadır. Ayrıca özellikle uluslararası örgütlerde örgütün bütçesine katkıları büyük olan devletlerin, örgütün kararları üzerinde etkileri olduğu da ifade edilmektedir.⁸³ Ancak bu durum uluslararası hukuk açısından meşru görülmemekte ve uluslararası hukuk devletlerin egemen eşitliğine saygı gösterilmesini beklemektedir. Bu bağlamda ABD’nin diğer devletleri İran’a yönelik yaptırım kararına uymaya zorlaması, onun diğer devletlerden üstün olduğu anlamına gelmemekte ve diğer devletler bu karara uymak zorunda değillerdir.

İçişlerine karışmama ilkesinin ise, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin bir görünümü olduğu söylenebilir. “İçişlerine karışma yasağı” olarak da adlandırılan bu ilke, devletlerin “ulusal yetki” alanındaki konularda, öteki devletlerin müdahalesinden uzak olmalarını gerektirir. BM Antlaşması da, ayrıkı durumlar dışında, söz konusu BM’ye, devletlerin esas olarak/özünde ulusal yetkilerine giren konulara karışma yetkisi verdiği biçiminde yorumlanamayacağı ilkesini temel ilkeleri arasında saymıřtır⁸⁴. Yine bu çerçevede ABD’nin yaptırım kararı devletlerin iç işlerine karışmama ilkesine de doğrudan bir müdahale olarak düşünülebilecektir.

ABD’nin İran’a yönelik uygulamış olduğu yaptırım kararı ile ilgili İran’ın Uluslararası Adalet Divanı’na yapmış olduğu itirazı, Divan’ın kabul etmesi ise yine uluslararası hukuk açısından son derece önemlidir. Uluslararası bir Mahkeme olan Uluslararası Adalet Divanı genel olarak iki tür yetki ile donatılmıştır. Bunlar; i- devletlerarası bağlayıcı karar verme yetkisi, ii- BM organlarının ve kimi uluslararası örgütlerin başvurusune danışma görüşü vermesidir. Divan önüne bir uyuşmazlık tahkimname ya da tek taraflı dilekçeyle gelebilmektedir. Ancak bu noktada özellikle belirtmemiz gereken konu Divan önüne gelen bir uyuşmazlıkta, Divan Statüsü’nn

⁸² Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 158. - Bilge Erson Asar, *Yabancı Devletlerdeki Yargılamalar Açısından Uluslararası Hukukta Devlet Görevlilerinin Yargı Bağışıklığı*, 1. Baskı, (İstanbul: Onikilevha Yayınları, 2016), 44.

⁸³ Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 251.

⁸⁴ BM Antlaşması madde 2/7. - Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 252.

38/2.maddesine göre, uyuşmazlık taraflarının açıkça rızalarının alınması koşuluyla hakkaniyet ve nispet ilkelerine göre karar verebilmektedir. Bu bağlamda ABD'nin uyuşmazlık ile ilgili Divan'a vermiş olduğu herhangi bir rıza bulunmadığı için ve ABD Divan'ın yargı yetkisini tanımadığı için ilerleyen süreçte konu farklı bir seyir alabilecektir. Bu noktada konumuzun çerçevesinin dışına çıkmamak adına Divan'ın yargı yetkisi ve Divan önünde usul ile ilgili meselenin ötesinde, Divan'ın İran'ın yapmış olduğu itirazı kabul etmesinin sonuçlarını değerlendireceğiz.

Uluslararası Adalet Divanı'nın İran'ın yapmış olduğu itirazı kabul etmesi, BM Genel Kurulu kararına paralel nedenlerden ötürü olup, bir diğer önemli neden ise ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'nin 2231 Sayılı kararına rağmen İran'a yönelik yaptırımlara uygulamaya devam edeceği kararı ile bağlantılı olmuştur. Divan böylece uluslararası hukuka uyulmasının sağlanması noktasında İran'ın yapmış olduğu itirazı kabul ederek vermek istediği mesaj, BM'nin esas aktör olduğunu vurgulamaktır diyebiliriz.

Sonuç olarak daha önce de ifade ettiğimiz üzere uluslararası hukukta devletler hukuka uygun olduğu ölçüde, diğer devlet ya da devletlere karşı ekonomik nitelikli yaptırımlar uygulama hakkına sahiptir. Ancak uluslararası hukuka aykırı bir durum söz konusu olduğunda devletlerin uygulamış olduğu yaptırımlar bazı sorunlara neden olmaktadır. ABD'nin İran'a yönelik uygulamak istediği yaptırım kararı örneğinde de açıklamaya çalıştığımız üzere, devletlerin yaptırım uygulama hakkı bulunmakla birlikte bu hak sınırsız olmayıp bazı durumlarda kısıtlanabilmektedir.

SONUÇ

Diğer tüm hukuk sistemlerinde olduğu gibi uluslararası hukukta başarılı olduğu veya başarılı olamadığı alanlar söz konusu olabilmektedir. Uygulamada olabilecek ihlaller ya da hatalar, ilgili hukuk kuralının yürürlükte olmadığını göstermemektedir. Sorun zorlama ve yaptırım mekanizmasındaki işlerlik – etkinlik derecesi sorunudur. Bu bağlamda iç hukuk sistemlerinin uluslararası hukuk sistemine göre daha etkin olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşılık, eşit ve egemen devletlerden oluşan uluslararası toplumda bu sistemin aynen uygulanması oldukça zordur. Devletler arasında alt – üst ilişkisi olmadığı gibi, böyle bir düzen de arzu edilmemektedir. Her şeye rağmen, uluslararası hukuk sistemi kurallarının oluşturulması ve kurallara uyulması noktasında ciddi bir mesafe kat etmiştir.

Uluslararası hukukta yaptırımlar önemli bir dış politika aracı gibi görünse de, yasallıkları uluslararası hukuk çerçevesinde farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2 (4). Maddesi güç kullanımını açıkça yasaklasa da, BM Şartı kapsamında zorlayıcı ekonomik önlemleri açıkça yasaklayan bir hüküm

bulunmamaktadır. Bu nedenle uluslararası hukuka uyulmasının sağlanması noktasında yaptırım mekanizması önemli bir işlev olarak değerlendirilebilecektir.

Günümüzde uluslararası hukuk kurallarının oluşturulmasından ziyade kuralların uygulanabilirliği ve uygulanmaması durumunda yaptırım mekanizmasının kim tarafından nasıl gerçekleştirileceği daha büyük sorun teşkil etmektedir. Bu bağlamda BM Antlaşması ve BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde belirlenen kurallara uyulmaması durumunda BM Güvenlik Konseyi'nin bazı yaptırım kararları alma yetkisine sahip olması, uluslararası hukuka uyulması noktasında önemli bir işlev görmektedir. İkili ya da çoklu antlaşmalar çerçevesinde de devletler antlaşma şartlarına uymayan devlete karşı yaptırım uygulama hakkına sahip olmakla birlikte, bir başka devleti bu yaptırım kararına uymaya zorlaması beraberinde bazı sorunları gündeme getirmektedir. uluslararası hukukta devletlerin egemen ve eşit olup, herhangi bir başka birime tabi olmamaları bu noktadaki en temel meseledir. Uluslararası hukukta ilişkiler hiyerarşik bir yapıya sahip olmayıp, genellikle yatay bir şekilde işlemektedir. Bu bağlamda devletler tarafından kuralların oluşturulması ve bu kurallara uyulmaması durumunda ne gibi kararların alınacağı ilgili devletleri ilgilendirmekte olup, üçüncü bir devlete bu yönde bir baskı uygulanması uluslararası hukuku bağlamında geçerli olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Acer, Yücel – Kaya, İbrahim. *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı – İngilizce Özetli*, 11. Baskı, Ankara: Seçkin Kitabevi, 2020.

Akkutay, Berat Lale. “Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetimi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl:2014, Sayı:111.

Aksar, Yusuf. *Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.

Aktan, Coşkun Can. “Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2009.

Asar, Bilge Erson. *Yabancı Devletlerdeki Yargılamalar Açısından Uluslararası Hukukta Devlet Görevlilerinin Yargı Bağırsıklığı*, 1. Baskı, İstanbul: Onikilevha Yayınları, 2016.

Aybay, Rona – Oral, Elif. *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.

BBC Haber, “ABD'nin yaptırım kararı: Hangi ülkelere ne uyguluyor, ekonomiler nasıl etkileniyor?”, Erişim 20 Şubat 2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45040383>. 02.08.2018.

BBC News, “Iran nuclear deal: Why US 'snapback' sanctions on Iran could fail”, Erişim 20 Şubat 2021. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-53984818>.

BM General Assembly, “General Assembly Adopts Resolution Calling On States Not To Recognize Unilateral Coercive Economic Measures”, GA/10083 16 October 2002.

Bradford, Anu - Ben-Shahar, Omri. “Efficient Enforcement in International Law”, *Chicago Journal of International Law*, Vol. 12 No. 2, Winter 2012.

Büyük, Mehmet Emin. *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2018.

Doxey, Margaret. International Sanctions in Theory and Practice, *Case Western Reserve Journal of International Law*, Volume 15, Issue 2, 1983.

Evrensel Haber, “ABD, İran'a Yönelik BM Yaptırımlarını Yeniden Uygulama Kararını Geri Çekti” <https://www.evrensel.net/haber/426292/abd-irana-yonelik-bm-yaptirimlarini-yeniden-uygulama-kararini-geri-cekti> (Erişim 3 Mart 2021).

Gündüz, Aslan. *Milletlerarası Hukuk*, Editör: Reşat Volkan Günel, 9. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 2018.

International Court Of Justice, “Alleged Violations Of The 1955 Treaty Of Amity, Economic Relations, And Consular Rights (Islamic Republic Of Iran V. United States Of America)”, General List No. 175, 3 February 2021.

International Law Commission, “Chapter V Peremptory norms of general international law (*Jus cogens*)”, A/74/10, <https://legal.un.org/ilc/reports/2019/english/chp5.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

James, R. Crawford. *Brownlie's Principles of Public International Law*, 8th Edition, United Kingdom: Oxford University Press, 2012.

Jana, Ilieva, Aleksandar Dashevski, and Filip Kokotovic. Economic Sanctions in International Law, *UTMS Journal of Economics*, Volume: 9, No.2, 2018.

Joint Comprehensive Plan of Action Vienna, 14 July 2015, Erişim 20 Şubat 2021. https://eeas.europa.eu/archives/docs/statements-eeas/docs/iran_agreement/iran_joint-comprehensive-plan-of-action_en.pdf.

Joint Comprehensive Plan of Action Vienna, Erişim 20 şubat 2021. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm870>.

Keskin, Funda. *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998), 87.

Klabbers, Jan. *International Law*, New York: Cambridge University Press, 2013.

N. Shaw, Malcow. *International Law*, New York: Cambridge University Press, 2017.

Pazarıcı, Hüseyin. *Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2015.

Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*, 17. Baskı, Ankara: Turhan Yayınevi, 2018.

Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident ut Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom), Provisional Measures, Order of 14 April 1992, I.C.J. Reports 1992.

Rençber, Kamuran. *Uluslararası Hukuk*, 3. Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2018.

Report of the international conference on “Coercive Diplomacy, Sanctions and International Law” organised in Rome on 13 February 2015 by the Istituto Affari Internazionali (IAI), within the framework of the project “Coercive Diplomacy in Global Governance: The Role of Sanctions”.

Resolution 2231 (2015) Adopted by the Security Council at its 7488th meeting, on 20 July 2015, Erişim 20 şubat 2021. [https://www.undocs.org/S/RES/2231\(2015\)](https://www.undocs.org/S/RES/2231(2015)).

Savaşan, Zerrin. *Uluslararası Hukuk Nereye Gidiyor? Düünden Bugüne ve Geleceğe Temel Tartışmalar*, 1. Baskı, Konya: Çizgi Yayınları, 2018.

Sobir, Olijmon. “ABD’nin Türkiye’ye Yönelik Yaptırımlarının Uluslararası Hukuk Bağlamında Değerlendirilmesi”, ANKASAM- Rapor, Ağustos- 2018, No:04

Sur, Melda. *Uluslararası Hukukun Esasları*, 14. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2020.

T.C. Tahran Büyükelçiliği, “ABD’nin İran’a Yönelik Tek Taraflı Yaptırımları”, T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Raporu, Erişim 19 şubat 2021. <https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43345c7495406a2270a6/yaptirimlar%20notu.pdf>.

Trocan, Laura Magdalena. “Sanctions In Public International Law”, *Days of Law: the Conference Proceedings*, 1. Edition. Masaryk University, 2009.

U.S. Department Of The Treasury, “Treasury Targets Iran’s Billion Dollar Metals Industry and Senior Regime Officials”, Erişim 20 Şubat 2021.<https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm870>.

Uşaklı, Ali Bülent. “Nükleer Güç Olarak İran’ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:13, Mayıs – 2009, Yıl:7.

Uzun, Elif. *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.

Ünal, Şeref. *Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2005.

Yusuf, Aksar. *Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2017.